

УДК 14+[316.6:321.01](045)(043.3)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ
СВІДОМОСТІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ
ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ВІЙНИ ТА ВОЄННОГО СТАНУ**

**TRANSFORMATION OF THE LEGAL
CONSCIOUSNESS OF SOCIETY IN CONDITIONS
OF EXTERNAL AGGRESSION, INFORMATION
WARFARE AND MARTIAL LAW**

Дергачов Є. В.,

Кандидат філософських наук, викладач
кафедри теорії та практики управління,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»
(Київ, Україна), e-mail: evgeniydergachev.
lawyer@gmail.com, ORCID:
<http://orcid.org/0000-0001-7238-2595>

Dergachov E. V.,

Candidate of Philosophy, lecturer of the
Department of Theory and Practice of Management,
National Technical University of Ukraine «Kyiv
Polytechnic Institute» (Kyiv, Ukraine), e-mail:
evgeniydergachev.lawyer@gmail.com, ORCID:
<http://orcid.org/0000-0001-7238-2595>

Під час інформаційної війни, яка супроводжує акт агресії проти держави, суспільство має адекватно сприйняти такі дії, а в суспільній свідомості українського суспільства зазначені події повинні відповідно відображатися. Дуже важливим постає вміння населення уникати маніпуляцій з власною свідомістю та адекватно тлумачити отриману інформацію, що видається можливим у разі трансформації правової свідомості на засадах праворозумного модусу. В умовах зовнішньої агресії, інформаційної війни та воєнного стану вкрай важливим є непокоря маніпулятивним технологіям як іноземних, так і zaangażованих вітчизняних ЗМІ. Таким чином, праворозумність у разі введення воєнного стану під час зовнішньої агресії та інформаційної війни полягає у формуванні певних висновків та моделей поведінки тільки після ознайомлення з хронологією подій, фактами, які дійсно мали місце, з періоджерелом інформації та самостійного аналізу такої інформації. Крім того, задля уникнення впливу інформаційних технологій на правову свідомість важливо не піддаватись на провокації та маніпуляції ЗМІ.

Ключові слова: правова свідомість, інформаційна війна, агресія, воєнний стан, праворозумність, маніпуляції, пропаганда.

In an information war that accompanies an act of aggression against the state, society must adequately perceive such actions, and in the public consciousness of Ukrainian society, these events must be reflected accordingly. The ability of the population to avoid manipulations with their own consciousness and to adequately interpret the information received, which seems possible in the event of a transformation of legal consciousness on the basis of a lawful means, is very important. In conditions of external aggression, information warfare and martial law, disobedience to manipulative technologies of both foreign and domestic media is extremely important. Thus, lawbreaking in the case of the introduction of a martial law during external aggression and information warfare consists in the formation of certain conclusions and behavioral models only after familiarizing with the chronology of events, facts that really took place, with the original source of information and independent analysis of such information. In addition, in order to avoid the impact of information technology on legal consciousness, it is important not to be subjected to media provocations and manipulations.

Keywords: legal consciousness, information war, aggression, martial law, legal reasonable, manipulation, propaganda.

Постановка проблеми. В сучасних умовах агресії проти України вкрай важливим постає відношення громадян до таких дій. Під час інформаційної війни, яка супроводжує таку агресію, суспільство має адекватно сприйняти такі дії, а в суспільній свідомості українського суспільства зазначені події повинні відповідно відображатися.

Оскільки акт агресії може викликати введення в країні воєнного стану, громадяни мають знати наслідки такого стану, особливо правового характеру. Тому правова свідомість суспільства, в особливості її трансформаційні процеси, набувають актуального значення задля правильного сприйняття подій, що відбуваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження з проблеми трансформації право-свідомості проводили такі видатні вчені як В. П. Андрущенко, В. І. Гоймана, М. І. Матузова, В. В. Муж, В. О. Туманова.

Особливий внесок у дослідження свідомості та правової свідомості як категорій філософії права зробили вітчизняні вчені О. О. Бандура, В. А. Бачинін, В. В. Головченко, С. К. Бистрицький, А. А. Козловський, С. І. Максимов, О. А. Менюк, С. В. Назаренко, М. І. Панов, С. В. Пролеєв, В. Г. Табачковський, О. І. Яценко.

Теоретичні аспекти інформаційної війни розглядали такі вчені, як Г. Г. Почепцов, І. І. Завадський, Н. І. Панарін, Д. А. Швецов та С. П. Расторгуєв. З погляду маніпуляції свідомістю інформаційну війну розглядав Г. В. Грачов.

Постановка завдання. Важливою метою дослідження є аналіз правової свідомості суспільства в умовах зовнішньої агресії, інформаційної війни та воєнного стану. Під час зазначених негативних подій дуже важливим постає вміння населення уникати маніпуляцій з власною свідомістю та адекватно тлумачити отриману інформацію, що видається можливим у разі трансформації правової свідомості на засадах праворозумного модусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що воєнний стан може бути введено на підставі акту агресії, який досить чітко визначений резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року.

Стаття 1 зазначеної резолюції визначає агресію є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, як це зазначено в цій ухвалі, а саме:

1) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її;

2) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

3) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави;

4) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що носять настільки серйозний характер, що це рівносильне перерахованим вище актам, або його значну участь в них [1].

Вищенаведений перелік актів агресії не є вичерпним, і Рада Безпеки ООН може визначити, що інші акти являють собою агресію згідно з положеннями Статуту ООН.

Тому, будь-яка дія держави, спрямована проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави по суті є фактичним одностороннім гібридним та неочевидним оголошенням війни. Такі дії, відповідно до українського законодавства, можуть мати наслідком введення воєнного стану.

Тому, в контексті обраної проблематики, варто визначити, що є воєнним станом та які його правові наслідки.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Стаття 8 зазначеного Закону визначає основні заходи правового режиму воєнного стану. В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть запроваджувати та здійснювати такі заходи правового режиму воєнного стану:

- запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер;

- використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;

- примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка;

- запроваджувати комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень),

- а також встановлювати спеціальний режим світломаскування;

- встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів;

- перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян;

- забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів [2].

Зазначений перелік не є вичерпним, але з точки зору конституційно-правового статусу громадян з достатньо інформативним.

Крім того, у період воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України та Верховної Ради України, відповідно, не можуть бути проведені вибори зазначених органів.

Інформаційна війна під час наявного чи можливого воєнного стану, викликаного актом зовнішньої агресії – поєднання негативних подій, якому не позаздриш та яке в сучасному світі зустрічається доволі часто в останні часи. В теорії це називається гібридною війною. Інколи вона переростає повномасштабну, але частіше закінчується провокаціями, анексіями територій та дестабілізацією економічної, політичної, соціальної ситуації в державі, проти якої застосована агресія.

А. Г. Стадник зазначає, що «формування суспільної свідомості за допомогою суб'єктів інформаційної війни з використанням методів психологічного впливу стає найбільш ефективним способом контролю і маніпуляції як всередині держави, так і за її межами» [3, с. 113]. На його думку все залежить від суб'єкту, який володіє інформаційними джерелами або ж визначає інформаційний контент. Тому, дуже часто громадяни, не володіючи достатніми знаннями або фактами, сприймають інформаційні повідомлення в якості «істини в останній інстанції». Такі повідомлення, зазвичай, мають аналітичний характер, а не сухий виклад фактів, що зумовлює можливість маніпулювати такою інформацією, а звідси і суспільною свідомістю. Це може виражатися у вигляді однобокої подачі інформації, переліку лиш негативних або ж позитивних для когось особливостей або фактів, а також у формі агресивної подачі матеріалу з умисним необґрунтованим звинуваченням певного суб'єкту або навіть держави. В теорії та практиці такі дії підконтрольних державі, приватним особам ЗМІ або ж навіть офіційних суб'єктів має назву інформаційної війни.

Інформацій навійна складається з дій, що вживаються з метою досягнення інформаційної переваги в забезпеченні в тому числі національної військової стратегії шляхом впливу на інформацію і інформаційні системи противника з одночасним зміцненням і захистом власної інформації та інформаційних систем і інфраструктури [3, с. 113].

Крім того, можна зазначити те, що інформаційна війна покликана впливати на інформаційні системи

противника, але й на викривлення інформації та висвітлення певних фактів у вигідному для себе світі. Це супроводжується повним ігноруванням або цинічним відхиленням правдивої інформації, що має наслідком агресивну політику в міжнародній сфері щодо нав'язування «своєї правди» іноземним суб'єктам.

В такому контексті вкрай необхідною є фільтрація таких «фейків» та здатність самостійно аналізувати факти та новини з першоджерел. Такі навички та здібності здатна розвинути трансформована правова свідомість на основі розумного типу мислення, яку ми називаємо праворозумністю.

Тому, пропонуємо розглянути правову свідомість крізь призму праворозумного її модусу, в умовах іноземної агресії, інформаційної війни та військового стану.

Правова свідомість – це певна система уявлень ідей, почуттів й емоцій, які формуються в процесі правової діяльності, що притаманна конкретно-історичному типу суспільних відносин, і водночас є необхідною умовою цієї діяльності, та виражають активне ставлення окремого громадянина зокрема та суспільства загалом до права та правового буття [4, с. 16]. Таке визначення досить чітко надає нам змогу проаналізувати трансформацію правової свідомості на нинішньому етапі взаємовідносин з певними державами.

В контексті нашого дослідження, ми розглядаємо праворозумність в якості похідної форми правової свідомості такого типу мислення як розум, який П. В. Копнін визначає як «вищу форму теоретичного пізнання дійсності, для якої характерно усвідомлене оперування поняттями, дослідження їх природи, творчоактивне, цілеспрямоване відображення дійсності, що припускає синтез знань» [5, с. 69]. На відміну від розуму, розсудкове пізнання вважається обмеженим межами «заданої схеми або якого-небудь іншого шаблону. Розсудкова діяльність не має своєї власної мети, вона тільки виконує заздалегідь задану ціль, тому відображення дійсності розсудком носить до деякої міри мертвий характер. Головна функція розсудку – розділення і рахування» [5, с. 69].

Тому, праворозумність, згадана вище, на відміну від її антиподу праворозсудковості, – це форма правової свідомості, ка передбачає ґрунтовне та фундаментальне відношення до права. Кожна ситуація, у випадку притаманності зазначеної форми правової свідомості, повинна бути розглянута всебічно та об'єктивно. Після застосування окремого підходу до кожної визначеної ситуації, лише тоді можливо робити певні висновки. Такий різновид розвитку правової свідомості характеризується мисленням та процесом усвідомлення права за допомогою ідей та принципів; можливістю розглянути всебічно та об'єктивно будь-яку життєву ситуацію за допомогою ґрунтового та фундаментального діалектичного логічного мислення; дослідженням кожної події індивідуалізовано, шляхом застосування основних законів діалектики [4, с. 73]. В

умовах інформаційної війни та зовнішньої агресії, праворозумність означає адекватне тлумачення інформації, здатність проводити аналіз фактів та довіра офіційним джерелам інформації. Важливою є непогора маніпулятивним технологіям як іноземних, так і заангажованих вітчизняних ЗМІ. До того, як вірити пропагандистським новинам або викривленням фактів, необхідно проаналізувати в хронологічному порядку всі події, співставити їх з правовими нормами, за зробити логічні висновки. Це надасть можливість побачити всю картину зі сторони та виявити, чи відбулись певні порушення, з якого боку та які наслідки це може викликати. Тільки в такому випадку можна уникнути маніпуляцій зі свідомістю та тверезо оцінити ситуацію. В цьому та не тільки полягає праворозумний модус правової свідомості. У разі введення воєнного стану необхідно ознайомитись з відповідним Указом Президента України про оголошення воєнного стану та Законом України, який затверджує Указ Президента. Згадані вище правові наслідки введення воєнного стану вводяться в силу не всі автоматично, а вибірково, і мають бути зазначені у відповідному документі. Тобто, воєнним станом вводяться не всі обмеження конституційних прав людини, а застосовуються тільки необхідні в даній конкретній ситуації заходи. Крім того, воєнний стан може бути оголошений тільки в окремому регіоні, де є небезпека зовнішнього характеру. Всі ці відомості мають бути у відповідних Указі та Законі детально обґрунтовані та вмотивовані. Не варто довіряти соціальним мережам за ЗМІ, які не завжди є незалежними, а варто самостійно навчитися читати та розуміти нормативно-правові акти, з якими дуже часто ніхто навіть і не ознайомлюється. Праворозумність у разі введення воєнного стану під час зовнішньої агресії і полягає у формуванні певних висновків та моделей поведінки тільки після ознайомлення з хронологією подій, фактами, які дійсно мали місце, з першоджерелом інформації та самостійного аналізу такої інформації з огляду на практику її застосування, жодним чином не піддаючись на провокації та маніпуляції ЗМІ.

Висновки. З огляду на вищесказане, можна із впевненістю говорити про необхідність трансформації правової свідомості українського суспільства на засадах праворозумного її модусу, адже в умовах зовнішньої агресії, інформаційної війни та воєнного стану вкрай важливим є непогора маніпулятивним технологіям як іноземних, так і заангажованих вітчизняних ЗМІ. Таким чином, праворозумність у разі введення воєнного стану під час зовнішньої агресії та інформаційної війни полягає у формуванні певних висновків та моделей поведінки тільки після ознайомлення з хронологією подій, фактами, які дійсно мали місце, з першоджерелом інформації та самостійного аналізу такої інформації. Крім того, задля уникнення впливу інформаційних технологій на правову свідомість важливо не піддаватись на провокації та маніпуляції ЗМІ.

Список використаних джерел

1. 'Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року'. [online] Доступно: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml
2. 'Закон України «Про правовий режим воєнного стану»', *Офіційний вісник України*, 2015, №46, стор.13, стаття 1449, код акта 77281/2015.
3. Стадник, АГ., 2016. 'Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку', *Науковий журнал «ГРАНІ»*, №1 (129), с.111–115.
4. Дергачов, ЄВ., 2018. 'Трансформація правової свідомості суспільства в контексті забезпечення сталого розвитку: дис... канд. філос. наук: 09.00.03', *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*, 241 с.
5. Копнин, ПВ., 1963. 'Рассудок и разум и их функции в познании', *Вопр. Философии*, с.69–73.

References

1. 'Rezolucija 3314 (XXIX) General'noi' Asamblei' OON vid 14 grudnja 1974 roku (Resolution 3314 (XXIX) of the General Assembly of the United Nations of 14 December 1974)'. [online] Dostupno: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml
2. 'Zakon Ukrainy «Pro pravovij rezhym vojenного станu» (Law of Ukraine «On the Legal Status of Military Status»)', *Oficijnyj visnyk Ukrainy*, 2015, №46, stor.13, stat'ja 1449, kod akta 77281/2015.
3. Stadnyk, AG., 2016. 'Informacijna vijna jak komunikativna tehnologija vplyvu na masovu svidomist' ta gromads'ku dumku (Information war as a communicative technology of influence on mass consciousness and public opinion)', *Naukovyj zhurnal «GRANI»*, №1 (129), s.111–115.
4. Dergachov, JeV., 2018. 'Transformacija pravovoi' svidomosti suspil'stva v konteksti zabezpechennja stalogo rozvytku: dys... kand. filos. nauk: 09.00.03 (Transformation of the legal consciousness of society in the context of ensuring sustainable development: Diss ... Candidate Philosophy Sciences: 09.00.03)', *Nacional'nyj pedagogichnyj universytet imeni M. P. Dragomanova*, 241 s.
5. Koptin, PV., 1963. 'Rassudok i razum i ih funkcii v poznanii (Reason and mind and their functions in knowledge)', *Vopr. Filosofii*, s.69–73.

* * *